

MINISTRI KÄSKKIRI

Tallinn

05.02.2023 nr 37

Ohvrikivi Suurkivi/Hiiekivi kultuurimälestiseks tunnistamine

Käskkiri antakse muinsuskaitseaduse (edaspidi *MuKS*) § 14 lõike 1 ja § 19 lõike 1 alusel ja arvestades sama paragrahvi lõiget 2.

- 1. Tunnistan kultuurimälestiseks ohvrikivi mälestise liigiga „ajalooline looduslik pühapaik“ ja nimetusega ohvrikivi Suurkivi/Hiiekivi (asukoht Lääne-Viru maakond, Rakvere vald, Varudi-Altküla, Heina, KÜ 77002:002:0007).**
- 2. Kehtestan mälestise piiri vastavalt kaardile käskkirja lisas 1.**
- 3. Kehtestan mälestise kaitsevööndi vastavalt kaardile käskkirja lisas 2. Kaitsevööndi eesmärk on tagada kinnismälestise säilimine sobivas ja toetavas keskkonnas ning kinnismälestise vaadeldavus.**

Muinsuskaitseametil teha käskkiri teatavaks menetlusosalistele ning kanda mälestise ja kaitsevööndi andmed kultuurimälestiste registrisse ja Maa-ameti kaardile.

Käskkirja on võimalik vaidlustada 30 päeva jooksul käskkirja avalikult teatavaks tegemisest Riigi Teatajas, esitades kaebuse halduskohtusse halduskohtumenetluse seadustikus sätestatud korras.

Vastavus riikliku kaitse eeldusele ja kaitse alla võtmise põhjendus

Ohvrikivi Suurkivi/Hiiekivi asub Lääne-Viru maakonnas Rakvere vallas Varudi-Altkülas Heina katastriüksusel (KÜ 77002:002:0007). Ohvrikivi paikneb haritava põllu kirdeosas, Varudi soost umbes 230 meetrit lõunas. Kivi ümbrusesse on põllukoristuse käigus toodud pinnast ja väiksemaid kive, muid inimtegevuse jälgi näha ei ole.

Eesti looduslikke pühapaiku mainitakse kroonikates esimest korda juba 13. sajandil. Nendes kirjeldatakse kivide, puude ja teiste loodusobjektide austamist ning paikadega seotud ohverdamist – läbiv on pühaduse motiiv ja keeld paika rikkuda. Oletatavasti ulatuvad mõned Põhja-Eesti looduslikud pühapaigad tagasi kuni eelrooma rauaaega (500 eKr – 50 pKr), kuid samas on looduslikke pühapaiku, mille kasutus võis saada alguse alles 19. sajandil. Igal juhul saab väita, et looduslike pühapaikade traditsioon esindab eelkristlikku arusaama, mille puhul nähti loodust hingestatult ja peeti loodusobjekte pühaks.

Looduslikud pühapaigad on olulised piirkondliku identiteedi hoidjad ja samal ajal kogu Eesti rahvusliku identiteedi osa ärkamisajast kuni tänapäevani. Ajaloolised looduslikud pühapaigad on kompleksed muistised, mis sisaldavad nii materiaalse kui ka vaimse kultuuripärandi elemente. Vaimse kultuuripärandi moodustab looduslike pühapaikade rahvapärinus, milles kajastuvad traditsioonilised uskumused ja rituaalsed käitumispraktikad. Pärimuse materiaalne ilming on pühapaikadega seotud inimtekkelised elemendid ning rituaalideks kasutatud loodusobjektid. Materiaalse kultuuripärandi üheks osaks võib lugeda ka pühaks peetud maastikuobjektidega seotud looduskeskkonda.

MuKS-i § 10 lõike 1 järgi on riikliku kaitse alla võtmise eeldus, et kultuuriväärtusega asi või maa-ala esindab Eesti ainelise kultuuripärandi väärtuslikumat osa, millel on teaduslik, ajalooline, kunstiline või muu kultuuriväärtus. Riikliku kaitse eelduse hindamisel lähtutakse kultuuriministri 15.05.2019 määruses nr 23 „Mälestise liikide ja muinsuskaitseala riikliku kaitse üldised kriteeriumid ning muinsuskaitsealal asuvate ehitiste väärtusklassid“ sätestatud kriteeriumitest.

Vastavus riikliku kaitse üldistele kriteeriumitele

Selektiivsus – ohvrikivi Suurkivi/Hiiekivi on esinduslik näide Eesti kultuuritraditsioonist, kus peeti pühaks erinevaid loodusobjekte. Paljud Eesti looduslikud pühapaigad ei ole tänapäevani säilinud või on nende kohta käiv pärimuslik andmestik liiga üldsõnaline, et paiku üles leida. Ohvrikivi Suurkivi/Hiiekivi on tänapäevani säilinud ja see on konkreetsetes füüsilises keskkonnas tuvastatav. See on kohalike inimeste seas tuntud ja hoitud, lisaks on kivi kohta säilinud suuline rahvapärinus. Virumaa kihelkondade looduslike pühapaikade inventuuri tulemuste analüüsi põhjal on ohvrikivi Suurkivi/Hiiekivi esinduslik ohvrikivi.

Originaalsubstantsi säilivus – ohvrikivi Suurkivi/Hiiekivi on hästi säilinud ja looduses kergelt leitav. Kivi on tähelepanuväärsete mõõtmetega ($5,2 \times 3 \times 2,15$ m) loodusobjekt, mis on oma suuruse ja maastikulise asendi tõttu pälvinud tähelepanu nii minevikus kui ka tänapäeval. Mastaapset kivi ei ole maaparanduse käigus liigutatud, vaid see asub algses asukohas. Kivi paikneb haritaval põllul, kuid selle käigus ei ole kivi kahjustatud.

Tehniline seisukord – ohvrikivi on heas seisukorras, ehkki selle pealispind on osaliselt murenenud ja pragunenud. Põlluharimise käigus on kivi lähiümbrusesse kuhjatud väiksemaid kive. Ohvrikivi on endiselt võimalik kasutada nii tavandist lähtuvalt kui ka objekti kultuuriväärtusest lähtuvaltel teistel eesmärkidel.

Vastavus ajaloolise loodusliku pühapaiga kriteeriumitele

Vanus – ohvrikivi Suurkivi/Hiiekivi pühaks pidav pärimus ja paiga rituaalne kasutamine viib tagasi vähemalt 19. sajandisse. Tõenäoliselt ulatub kivi pühapaigana kasutamine palju kaugemasse aega. Näiteks pärimuses kajastatakse kivi seost libahundiks käimisega. Libahundiusu kõrgaeg Eesti- ja Liivimaal langeb 16.–17. sajandisse, mis kattub pärimusteatel nenditud ajalise määratlusega, et see toimus Rootsi ajal.

Kirjaliku ja/või pärimusliku teabe olemasolu – ohvrikivi kohta on arhiivides säilinud kaks pärimusteadet, mis kajastavad ohverdamist ning kivi seost libahundiks käimisega. Vanem ja nüansirikkam pärimus kirjeldab, kuidas kaks naist käisid kivi juures, et saada hundinahad, mille andis neile kivi alt hall vanamees. Hommikuti viisid nad hundinahad uuesti kivi juurde, kus need kadusid. Nimetatud hall vanamees seostub looduslike pühapaikadega seotud laiema traditsiooniga, milles usuti, et neis paigus võivad elada haldjad või teised üleloomulikud olendid. Ohvrikivi tuntakse paralleelsete nimetustega Suurkivi ja Hiiekivi. Kui esimene nimetus tuleneb kivi tähelepanuväärsest suurusest, siis paralleelnimetus Hiiekivi seob kivi otseselt teiste Hiie nimeliste ja pühapärimust kandvate looduslike pühapaikadega.

Pärimuse või tavade järjepidevus – paigas ei tuvastatud visuaalseid tõendeid (nt piirkonda jäetud ande) ohvrikivi kasutamisest loodusliku pühapaigana tänapäeval. Samas ei pruugi loodusliku pühapaiga tavandist lähtuv kasutus piirkonda visuaalseid jälgi jätta. Piirkonnas ei ole tehtud laiemat uuringut, mille põhjal ohvrikiviga seotud tavade järjepidevust hinnata. Küsitletud lähima talu elanike seas ei olnud kivi pühadusega seotud teadmine säilinud. Küll aga peeti kivi tähtsaks

ja teati nimetusi Suurkivi ja Hiiekivi. Samuti mäletati kivi laste mängimis- ja noorte ajaveetmise kohana.

Ohvrikivi Suurkivi/Hiiekivi on tähelepanuväärne paik, mille kohta säilinud kohapärimus seob kivi nii ohverdamise kui ka libahundi uskumustega, mis kinnitab kivi pühaks pidamist. Eelnevat arvestades on ohvrikivi ajalooliste rituaalsete praktikate uurimisel oluline teadusliku informatsiooni allikas ning väärtuslik pärandmaastiku kihistus. Varudi-Altkülas asuv ohvrikivi vastab riikliku kaitse eeldusele, sh nii riikliku kaitse üldistele kui ka ajaloolise loodusliku pühapaiga kriteeriumitele, ning esindab Eesti kultuuripärandi väärtuslikumat osa. Eeltoodule tuginedes on põhjendatud tunnistada ohvrikivi kultuurimälestiseks liigiga „ajalooline looduslik pühapaik“.

Mälestise piir

Ohvrikivi Suurkivi/Hiiekivi on maa-alaline objekt, millele on MuKS-i § 19 lõike 2 punkti 1 kohaselt vaja kehtestada piir.

Ohvrikivi on looduses selgelt eristuv ja tuvastatav objekt, mistõttu ühtib mälestise piir kivi pealispinna servadega 20,6 ruutmeetri suurusel alal.

Mälestis asub äriühingu omandis oleval katastriüksusel: Lääne-Viru maakond, Rakvere vald, Varudi-Altküla, Heina, KÜ 77002:002:0007.

Kaitsevöönd

MuKS-i § 14 lõike 1 kohaselt võib kinnismälestise kaitseks kehtestada kaitsevööndi, kaaludes selle vajadust ja ulatust kaitsevööndi eesmärkidest lähtudes.

Kaitsevöönd kehtestatakse eesmärgiga tagada kinnismälestise säilimine sobivas ja toetavas keskkonnas ning kinnismälestise vaadeldavus. Kultuurimälestiseks tunnistatud ajaloolisi looduslikke pühapaiku ümbritseb üldjuhul 50 meetri laiune kaitsevöönd. Arvestades senist praktikat ja kogemust, on 50 meetrine kaitsevöönd oma eesmärgi täitnud, mistõttu on sellest lähtutud ka kaitsevööndi määramisel. 50 meetri laiuse kaitsevööndi määramine mälestise piirist on piisav ja põhjendatud, et kaitsta kivi toetavas keskkonnas, tagada sellele ligipääs ja säilitada sellele vaated. Ohvrikivi paikneb haritaval põllul ja kivile avanevad vaated igast ilmakaarest. Oluline on ennetada maaharimisel kivile ja lähiümbrusesse pinnase ja kivide kuhjamise jätkumist, sest see halvendaks kivi vaadeldavust, kasutamist ja külastamist. Sellest lähtudes kehtestatakse kaitsevöönd 0,8 ha suurusel alal.

Kaitsevöönd hõlmab äriühingu omandis olevat katastriüksust: Lääne-Viru maakond, Rakvere vald, Varudi-Altküla, Heina, KÜ 77002:002:0007.

Mälestisel ja selle kaitsevööndis kehtivad piirangud ja leevendused

Ohvrikivi Suurkivi/Hiiekivi alal ja selle kaitsevööndis asuvad kaks maaparandussüsteemi maa-ala: VARUDI I (1107290020040003) ja VARUDI II (1107230020080001). Mälestiseks tunnistamine ja kaitsevööndi kehtestamine ei muuda piirkonnas väljakujunenud olukorda.

Ajaloolise loodusliku pühapaiga alal kehtivad mälestise säilimise tagamise nõuded. MuKS-i § 33 lõike 1 alusel peab igaüks hoiduma tegevustest, mis võib mälestist ohustada, rikkuda või selle hävitada. MuKS-i § 36 lõike 1 punktid 1 ja 2 näevad ette, et mälestise omanik või valdaja peab viivitamata Muinsuskaitseametit teavitama mälestist kahjustada võivast ohust, kahjustumisest või hävimisest ning mälestise tahtevastasest üleminekust.

MuKS-i §-de 52 ja 58 alusel on ajaloolise loodusliku pühapaiga alas ja selle kaitsevööndis kooskõlastamise ja tööde tegemise loa- või teatise kohustuslikud tegevused kinnistu piiride ja maa sihtotstarbe muutmine, ehitamine, kõrghaljastuse rajamine, raie-, kaeve-, haljastus- ja pinnase teisaldamise ja juurdeveoga seotud tööd ning maapinna ettevalmistamine metsaseaduse mõistes. MuKS-i § 19 lõike 1 punkti 4 kohaselt märgitakse mälestiseks tunnistamise käskkirjas leevendused MuKS-i § 52 lõigetes 1–3 ja § 62 lõikes 1 sätestatud tööde tegemise loakohustusest ning § 58 lõigetes 1–3 ja §-s 66 sätestatud kooskõlastamise või teavitamise kohustusest, kui neid tehakse.

Ohvrikivi Suurkivi/Hiiekivi mälestise alal ja selle kaitsevööndis ei ole asjakohane eelnimetatud töödele leevendusi teha, sest loakohustuslikud või kooskõlastamise ja teavitamise kohustuslikud tegevused mõjutavad vahetult ajaloolise loodusliku pühapaiga kui mälestise seisundit ja säilimist, mistõttu on iga kord vaja kaaluda kavandatud tööde lubatavust, seades vajaduse korral lisatingimusi kultuuriväärtuse säilimise tagamiseks. Muinsuskaitseamet otsustab tööde loa andmise igal üksikul juhul eraldi, arvestades konkreetse ajaloolise loodusliku pühapaiga maastikusituatsiooni ja eripära. MuKS-i § 54 lõike 4 punkti 2 alusel keeldub Muinsuskaitseamet tööde tegemise loa andmisest, kui kavandatav töö võib kahjustada mälestise või selle osa säilimist või seisundit.

Käskkirjas käsitletud maa-ala riikliku kaitse alla võtmine aitab ohvrikivi säilitada, sh võimaldab traditsioonidel jätkuda. Seejuures on säilimise eeldus võimalikult vähene inimõju, mille all ei peeta silmas tavandist lähtuvat kasutamist, mis on kultuuriväärtusi säilitav, vaid loodusliku pühapaiga hoidmist sellisena nagu see on kujunenud looduslike protsesside ja tavandist lähtuva inimõju tulemusena. Muinsuskaitse alla võtmine ei sea takistusi kaitsevööndisse jääva haritava maa senisele ja edasisele kasutamisele kas põllu- või heinamaana.

Kultuurimälestiseks tunnistamise asjaolud ja menetluse läbiviimine

18.06.2019 tegi Muinsuskaitseametit nõustav ajalooliste looduslike pühapaikade eksperdinõukogu ettepaneku algatada ohvrikivi kaitse alla võtmise menetlus.

06.10.2021 küsis Muinsuskaitseamet ohvrikivi kultuurimälestiseks tunnistamise menetluse algatamise kohta arvamust maa-ala omanikult ja Rakvere Vallavalitsuselt. Menetlusosalised arvamust ei avaldanud.

10.08.2021 inventeerisid Muinsuskaitseameti looduslike pühapaikade nõunik Pikne Kama ja arheoloogia nõunik Liivi Varul ohvrikivi. Välitööde käigus vesteldi kohaliku elanikuga, mille käigus koguti andmeid ohvrikiviga seotud pärimuse või tavade järjepidevuse kohta. Ühtlasi hinnati ohvrikivi üldine seisukord heaks.

2021. aasta välitööde ja arhiiviallikate põhjal koostas Muinsuskaitseamet ohvrikoha Hiis ning selle läheduses paikneva ohvrikivi Suurkivi/Hiiekivi kultuuriväärtuste väljaselgitamiseks eksperdihinnangu. Hinnangus tehti ettepanek võtta ohvrikivi kultuurimälestisena riikliku kaitse alla mälestise liigiga „ajalooline looduslik pühapaik“, sest ohvrikivi on olulise inimõjuta rituaalse tegevusega seotud maa-ala, väärtuslik kohaliku identiteedi kandja ning Eestis säilinud ohvrikivide esinduslik näide.

01.09.2022 otsustas Muinsuskaitseamet algatada ohvrikivi kultuurimälestiseks tunnistamise menetluse, võttes arvesse, et ohvrikivi vastab nii riikliku kaitse üldistele kui ka ajaloolise loodusliku pühapaiga mälestise liigi kriteeriumitele.

13.10.2022 saatis Muinsuskaitseamet ohvrikivi kultuurimälestiseks tunnistamise eelnõu tutvumiseks ja arvamuse avaldamiseks maa-ala piiresse jääva kinnisasja omanikule ja Rakvere Vallavalitsusele. Asjaosalised arvamust ei avaldanud.

Arvestades ohvrikivi Suurkivi/Hiiekivi säilivust ja kiviga seotud paiga pühadust kajastava pärimuse olemasolu, on põhjendatud tunnistada ohvrikivi loodusliku pühapaiga kaitseks kultuurimälestiseks mälestise liigiga „ajalooline looduslik pühapaik“.

Muinsuskaitse Nõukogu vaatas ekspertiisi 10.01.2023 koosolekul läbi, nõustus ettepanekuga ja tegi kultuuriministrile ettepaneku tunnistada ohvrikivi kultuurimälestiseks.

(allkirjastatud digitaalselt)

Piret Hartman